

UTICAJ VERSKE NASTAVE NA RAZVOJ DEMOKRATSKIH PROCESA U VOJVODINI

Sažetak

«Priznatih» sedam crkava suočile su se sa novim izazovom, stvorenim uredbom Vlade Srbije iz jula 2001., u uslovima još neizgrađenog institucionalnog okvira, problema u vezi sa primenom omnibus zakona, preplitanja nadležnosti između Beograda i Novog Sada, i što je možda najvažnije, primetne promene etničke strukture stanovništva u Vojvodini.

Školska verska nastava pomogla je afirmaciji nekih nacionalnosti i ispunjavanju njihovih kolektivnih prava. Hrvatski jezik (kao nacionalna oznaka za zajednički narodni jezika Srba, Hrvata, Bošnjaka, Crnogoraca i etničkih Jugoslovena) ušao je u školski sistem baš preko verske nastave. U slučaju Islamske verske zajednice, a posebno kada se radi o njenim vernicima romske narodnosti, priznavanje prava na versku nastavu u državnim školama ne samo što pogoduje razvoju etničkog identiteta nego često pridonosi i opismenjavanju. Ovo je posebno važno za one među 80 hiljada pripadnika islamske vere koji (prema podacima IVZ) žive u Vojvodini i koji su podzastupljeni među obrazovanim, pa i među pismenim, ljudima. Problemi se, kao i kod većine drugih, javljaju u vezi sa programom veronauke i sa odgovarajućim udžbenicima. Program u državnim školama liči na nastavu iz džamije, uzet je iz Sandžaka (sličan je sarajevskom), više dece sluša islamsku versku nastavu u školi nego u džamiji i zato predstavnici IVZ smatraju da je dobro što je to obavezan (ne više fakultativni) predmet. Problemi vezani za programe i za udžbenike karakteristični su i za one učenike koji slušaju rimokatoličku veronauku na hrvatskom i na slovačkom jeziku, jer se s obzirom na oskudicu domaćih resursa preuzimaju zagrebačka nastavna rešenja bez neophodnih modifikacija. Mnoge crkve imaju problem sa školovanim kadrom. Predstavnici IVZ u Vojvodini istovremeno su zadovoljni uvođenjem školske veronauke i donekle zaziru od nje, smatrajući “da SPC nije pokrenula pitanje veronauke, ova ne bi bila ni uvedena. Kada je SPC pokrenula pitanje neke političke partije su je podržale, jer su smatrale da će imati bolju reputaciju i imati više glasača.” Prema njihovim rečima, “uvođenjem veronauke konačno smo dobili vlast koja se deklarise kao srpska”. S druge strane, predstavnici IVZ vide korist od svojevrsnog savezništva sa SPC ističući da “sada ima mnogo popova (i imama) i jedan broj bi primao platu od veronauke) i onda bi crkva imala više para (i SPC i Islamska verska zajednica”. Vojvođanski muslimani, slično pripadnicima i sveštenicima Slovačke evangelističke crkve, kažu “da je nezgodno manjinskoj grupi da se javi za zvaničnu nastavu veronauke. Kod svakog

pripadnika nacionalne manjine postoji svest da je građanin drugog reda. Svest da ne treba da se eksponiraju zbog ovih 10 godina”.

Slična argumentacija sreće se i u razgovorima sa slovačkim protestantskim sveštenicima u onim mestima u kojima etnički Slovaci protestanti čine manjinu, ponekad brojem i vrlo značajnu, u ukupnom stanovništvu. Tamo se često ne uspeva ostvariti verska nastava za etničke Slovake u državnim školama. Na osnovu obavljenih razgovora može se zaključiti da je jedan od činilaca koji sprečavaju nesmetano odvijanje slovačke verske nastave u državnoj školi strah da se Slovaci ne ističu suviše, budući da se osećaju drugačijim, pa i ugroženijim, nego većinski etnički Srbi. Neki od sagovornika u mestima u kojima Slovaci čine manjinu u stanovništvu kažu da deca neće javno da se opredeljuju za veronauku, da ne bi morala da se deklarišu.

Neki sveštenici Rimokatoličke crkve, pre svega oni koji su etnički Hrvati, ali i Mađari, ne ustežu se da, za razliku od zvaničnog stava svoje crkve, kažu da je veronauka uvedena pod pritiskom SPC. Prema ovakvim iskazima, “kod katolika se stvorila panika da će Srbi sad terati sve da slušaju pravoslavni veronauk pa su na vrat na nos uveli i katolički”. Iza veronauke se nazire pravoslavna veronauka, a kod onih zajednica koje na časovima verske nastave u crkvi imaju znatan broj polaznika, prihvatanje školske veronauke može pogotovo biti praćeno osećanjima bojazni.

Važno je primetiti da je školska veronauka bila najmanje potrebna crkvama koje su i inače imale veliki broj polaznika na verskoj nastavi održavanoj pri hramovima. Kod takvih verskih zajednica, zbog masovnije posećivane crkvene veronauke i veće vezanosti ljudi za crkvu, ima primetno manje nasrtljivosti u pogledu ulaska crkve u škole, ili ove pojave čak i nema. Raširena stvarna religioznost sprečava ofanzivan stav crkve jer ga čini izlišnim. Osim toga, pripadnici manjinskih zajednica imaju poseban insajderski pogled na problem odnosa većine i manjine u Vojvodini; mnoge mere koje pogoduju etničkim ustanovama, organizacijama i zajednicama većine, poput onih koje odgovaraju SPC, tumače se kao istovremeno etničke i državne, u smislu pretvaranja Srbije u državu njene etničke većine. U tom se smislu SPC doživljava i kao saveznik i kao protivnik; kod onih “manjinskih” crkava kojima u biti nije potrebna državna potpora da bi očuvale uticaj unutar svojih zajednice ovo je najočitije.

Predstavnici nepravoslavnih verskih zajednica donekle zaziru od toga što je veronauka uvedena uredbom, što znači da se odlukom izvršne vlasti može i ukinuti; oni vide da su problem u ovom pogledu imali SPC i država, a ne njihove crkve. A pošto je veronauka već uvedena, izvesno je da bi mnogi među njima više voleli da njen položaj bude regulisan zakonom nego uredbom kao što je sada slučaj.

Poseban slučaj su one verske zajednice kojima nije dozvoljeno izvođenje verske zajednice u državnim školama. Njih je u Vojvodini gotovo četrdeset, ali, s obzirom na ograničen broj vernika, same malobrojne protestantske crkve mahom nisu zainteresovane za organizovanje verske nastave u

državnim školama. Pri tom valja imati u vidu da su ove crkve često izložene diskriminaciji, pa i javnoj osudi. One među njima, koje imaju aktivniju misionarsku delatnost, često su predmet fizičkih napada. Pokrajinsko Izvršno veće, faktička vlada Vojvodine, liberalnije nastrojeno od vlade Srbije, pokazuje bar preko nastojanja pojedinih svojih predstavnika sluh za različite neproduktivne posledice arbitrarnog određivanja priznatih crkava i u tom smislu radi projekat o toleranciji. Predstavnicima malih protestantskih crkava mahom se pozivaju na principijelne razloge odvojenosti crkve i škole u sekularnom društvu i kažu da su protiv uvođenja veronauke u državne škole, jer smatraju da se na taj način vrši prinudan uticaj na učenike. Oni naglašavaju da je u Vojvodini ovo posebno osetljivo pitanje zbog verske raznolikosti stanovništva. Oni najčešće daju uputstvo roditeljima da svoju decu upišu na građansko vaspitanje, a da veronauku nastave u svojim crkvama gde imaju udžbenike i obrazovane veroučitelje. Prema rečima adventističkih starešina, nakon uvođenja veronauke bilo je podzorenja kod dece prema deci njihovih vernika koja su se opredelila za građansko vaspitanje, ali nije bilo nikakve drastične diskriminacije ili incidenta koji bi mogli da prijave. Njima su najveći problem napadi na crkve, a ne pitanje verske nastave u državnim školama.

Poseban slučaj predstavlja Rumunska pravoslavna crkva u Vojvodini koja je danas, zbog promene u svom ustrojstvu, nepriznata kao «tradicionalna» crkva. Njeni sveštenici školsku versku nastavu ne izvode ili je izvode polu-legalno. Ovo je posebno značajno jer su vojvođanski Rumuni etnička grupa koja opada brojem brže od većine drugih, a značaj veronauke za održanje etničkog identiteta je nesumnjiv. Pitanje RPC u praksi je umnogome pitanje etničkog identiteta istočno-srbijanskih Vlaha. Odbijanje države Srbije da dozvoli nastavu veronauke na rumunskom jeziku obrazloženo je kanonskim razlozima, a u velikoj je meri izazvano političkom igrom oko etničkog karaktera značajnog dela stanovništva istočne Srbije. Pri tom značajan broj rumunskih svetovnih intelektualaca, jednako kao i sveštenika, tvrdi da se u vezi sa ovim pitanjem SPC javlja kao deo državne uprave, te da su poznate napetosti između ove crkve, Ministarstva vera i Ministarstva prosvete pacifikovane kada se radi o «rumunskom slučaju». Ovo je vrlo zamršen problem koji iziskuje posebnu raspravu. Ceh plaćaju banatski Rumuni.

Za neke verske i etničke zajednice veronauka je jedan od puteva ka integraciji u društvo (za neke muslimane i «izlazak iz satanizacije»), a za druge ubrzanje njihove asimilacije. Neki je prihvataju kao dobrodošlo, čak «šokantno povoljno rešenje», drugi kao silom nametnuto, a treći su svojevoljno ili protiv svoje volje iz nje izuzeti. Potrebno je pažljivo izmeriti efekte školske veronauke u verski podeljenoj sredini; ona je uvek i svuda činilac grupne integracije i inter-grupnog podvajanja. No, u uslovima stabilnog okruženja može se zajedno živeti i uz potenciranje različitih identiteta, ukoliko se obezbede odgovarajući institucionalni preduslovi.

PREPORUKE ZA DONOŠENJE ZAKONSKIH REŠENJA:

1. uočeni efekti uvođenja verske nastave u državne škole, prvo kao fakultativne, a potom i kao izborne, očekivano su protivrečni; to je objašnjivo protivrečnim karakterom samih društvenih promena u Vojvodini (i Srbiji); analize koje su izvršene u susednim zemljama, kao u Hrvatskoj, ukazivale su prvenstveno na «porazne rezultate»;
2. specifičnost Vojvodine kao razvijenijeg i izrazitije multikonfesionalnog dela zemlje omogućuje jasnije uvide u neke domete, probleme, i možda pravce traganja za rešenjima;
3. posve je neprihvatljivo da se vrlo krupan i, po svojim aktuelnim i mogućim posledicama, značajan čin kao što je uvođenje verske nastave u državne škole ostvaruje odlukom izvršne vlasti (i to još bez javne rasprave); ono što je uvedeno uredbom da bi zadovoljilo potrebu jedne vlade i jedne crkve isto bi tako moglo da nekom sledećom uredbom bude i ukinuto; u ovom su smislu i široka javna rasprava i donošenje odgovarajućeg zakona više nego potrebni. Nedavna odluka Ustavnog suda kojom je rešeno pitanje ustavnosti verske nastave u državnim školama ne uklanja ovaj problem;
4. napetosti između republičkih i pokrajinskih organa uprave mogu da se reše jedino zakonima koji predstavljaju preduslov ozbiljne verske nastave (naravno, i ne samo nje); s druge strane, zbog svojih specifičnosti Vojvodina može da bude i eksperimentalno područje, ukoliko joj se ova problematika preda u nadležnost; prelazni period suviše dugo traje sa svim svojim haotičnim posledicama;
5. ukoliko se u sasvim dogledno vreme ne reši pitanje odnosa obrazovnih sistema Pokrajine i Republike, i s tim povezane raspodele nadležnosti, neophodno je bar značajno poboljšati komunikaciju između organa uprave na ovim nivoima i komunikaciju oba pomenuta nivoa sa lokalnim ispostavama;
6. pre svega treba nedvosmisleno raščistiti da li se školska verska nastava uistinu želi ili je ona (bila) isključivo stvar sitne političke trgovine;
7. ukoliko se, u skladu sa izjavama g. Ministra vera, verskoj nastavi daje zadatak da bude u službi spoznavanja identiteta, i svog i tuđeg, neophodno je da se to prenese u nastavne sadržaje i da se na odgovarajući način reguliše; to do sada nije urađeno;
8. ovo je moguće izvesti ako se razdvoji pitanje uvođenja verske nastave od problema etnifikacije države;
9. pitanje identiteta je mnogostruko; ono se ne svodi na određivanje prema verskom niti prema etničkom identitetu, a u uslovima društvene pometnje i krupnih promena u društvu i u realnom životu građana teže ga je na produktivan način raščlaniti nego inače;

10. dodatni problem je mali broj aktivnih vernika, onih koji upražnjavaju od verskih zajednica propisane obrede, i koje istraživači i poznavaoци označavaju jednocifrenom procentnom brojkom; u takvim uslovima je verska nastava za značajan broj slušalaca nezanimljiva čak i kada je najbolje organizovana;
11. verska nastava može, i treba da ima, nedvosmislenу ulogu na planu obrazovanja za ulazak u regionalne integracije preko kojih vodi put u Evropu; ovo potonje g. Ministar označava kao važan cilj njenog uvođenja; u tom smislu verska nastava u državnim škoolama treba da pruža znanja o religijama ljudi sa Zapadnog Balkana i da ih približava jedne drugima;
12. utvrđen je neosporan značaj verske nastave na planu očuvanja i razvijanja etničkih identiteta; saradnja nadležnih republičkih (i/ili pokrajinskih) organa sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore javlja se kao preko potrebna;
13. verska nastava, prema rezultatima projekta, nekad ima ulogu na planu afirmisanja i integrisanja manjih etničkih i verskih zajednica, a nekada služi kao sredstvo etničke asimilacije; ovi protivrečni efekti iziskuju modifikaciju pristupa koji se sada primenjuje;
14. verska nastava može da bude jedan od relativno blagih načina prevladavanja etnonacionalističke orijentacije kod pripadnika većinske zajednice; ona je kulturna zamena za napuštene realpolitičke etnokratske poduhvate;
15. pažnje vredan efekat uvođenja veronauke jeste društveno priznavanje nekih zajednica koje su imale utisak, opravdan ili ne, da su stigmatizovane;
16. objektivno posmatrano, pripadnici manjinskih zajednica su u etniziranom društvu najčešće dvostruko stigmatizovani, po svom etničkom i verskom opredeljenju koja se vrlo često preklapaju;
17. s obzirom na prethodno, program školske verske nastave mora da se menja i ne sme više da bude skup “anonimnih materijala»;
18. budući da se programi pojedinih verskih zajednica međusobno razlikuju po kvalitetu, potrebna je saradnja i korišćenje iskustava onih uspešnijih;
19. ukoliko se želi pojačati društveno–integrativni efekat verske nastave u državnim školama, neophodno je propisati udeo sadržaja u nastavnom programu koji će se odnositi na druge, pre svega na Zapadnom Balkanu prisutne, veropisповesti;
20. ovaj, a i drugi razlozi upućuju na rešenje da specifične delove nastavnih programa predlažu pojedine verske zajednice a da ih verifikuje nadležno ministarstvo (ili sekretarijat u Izvršnom veću Skupštine APV) a da zajednički deo programa određuje pomenuti organ izvršne vlasti na osnovu usaglašenog predloga verskih zajednica (koje i sada imaju zajedničku Komisiju, koju je samo potrebno proširiti);

21. budući da ne beznačajan broj relevantnih subjekata iz većinske verske zajednice uključenih u versku nastavu u državnim školama ne primećuje postojanje drugih verskih zajednica (sa izuzetkom RKC) na ovom je planu potrebna edukacija nastavnog kadra; nju treba da vrši Ministarstvo prosvete (ili Sekretarijat u Izvršnom veću Skupštine APV); izjave g. Ministra vera upućuju na nedovoljnu obaveštenost o ne-hrišćanskim verskim zajednicama i njihovom doprinosu evropskoj kulturi u koju se želi integrisati; s druge strane, ovo će intenzivirati poželjan pravac razvoja koji, prema rečima g. Ministra, jeste da «odnos među crkvama i verskim zajednicama ide putem približavanja i razumevanja»;
22. ovo važi i za prepoznavanje onih oblika religioznosti koji su nekada bili šire prisutni na našem području (judaizam, islam etc);
23. sa ovim u vezi, javlja se potreba sinteze nastavnih iskustava na ovde relevantnom planu; budući da pre svega rimokatolici i protestanti, ali ne samo oni, imaju bogata nastavno upotrebljiva iskustva iz drugih zemalja, potrebno je obavezati verske zajednice na intenzivniju saradnju i razmenu iskustava ukoliko žele da nastave sa verskom nastavom u državnim školama;
24. školska veronauka podrazumeva obavezu i intenziviranje i sada postojeće, hvale vredne, saradnje uključenih verskih zajednica na planu određivanja statusa ove nastave i njenog izvođenja;
25. šire uključivanje verskih zajednica u državni obrazovni sistem nameće potrebu za preispitivanjem nekadašnjeg rešenja prema kojem je postojalo jedinstveno Ministarstvo prosvete i vera;
26. pitanje pozitivne diskriminacije podrazumeva vrlo delikatno preciziranje broja učenika za veronauku koju bi izvodili veroučitelji iz pojedinih verskih zajednica;
27. podrobno ispitivanja slučaja Rumunske pravoslavne crkve u Srbiji pokazalo je preplitanje delovanja državnih i crkvenih organa i propisa; ovo je najbolje rešiti recipročnim odnosom; budući da je država verskim zajednicama prepustila izvođenje verske nastave, ona treba da sa njima sklopi sporazume i da ih tretira kao državno priznate; to će smanjiti postojeće i eventualne nove tenzije;
28. čvršće i preciznije zakonsko vezivanje školske verske nastave za Ministarstvo prosvete (ili za odgovarajući Sekretarijat u IV Skupštine APV) omogućići će delotvorniju komunikaciju direktora škola sa predstavnicima onih verskih zajednica za koje je uočeno da se ustežu da im se obrate radi organizovanja i izvođenja verske nastave;
29. jedan od problema pripadnika manjih verskih zajednica u komunikaciji sa prosvetnim vlastima jeste bojazan od deklarisanja; pri obznanjivanju poziva za izbor između veronauke i alternativnog predmeta treba strogo voditi računa da se ponudi verska nastava za sve verske

- zajednice koje su, prema rezultatima popisa stanovništva, u značajnijem broju prisutne na području neke lokalne zajednice, a izbeći prosto ostavljanje mogućnosti da se sa odgovarajućom nastavom započne ako se javi dovoljan broj zainteresovanih polaznika; na ovaj se način pomenuta bojazan značajno umanjuje;
30. u slučaju malobrojnijih verskih zajednica, onih koje na području lokalne zajednice nemaju značajniji broj pripadnika, započinjanje nastave podrazumeva zahtev njenih predstavnika; posve je neprihvatljiva neustavna podela verskih zajednica na one koje su prihvaćene od organa uprave i na one druge;
  31. konačne odluke o kadru za izvođenje verske nastave moraju biti u nadležnosti organa uprave; u protivnom se podstiču neproduktivne tenzije unutar verskih zajednica povezane s raspodelom resursa koji sleduju veroučiteljima; s obzirom na vrlo izrazit kadrovski (a kod mnogih i finansijski) deficit svih verskih zajednica pitanje prethodne i permanentne obuke veroučitelja mora da pređe u brigu i nadležnost organa uprave; isto važi za ukupan prosvetni nadzor; bilo bi dobro za početak veroučitelje upoznati sa sadržajima osnovnih verskih spisa objavljenih religija, sa elementarnim zanjima o drugim religijama i sa elementima pedagogije i psihologije; arbitrarni, nedorečen i nejasan pristup određivanju nastavnog kadra za versku nastavu otvara mogućnost budućih sličnih eksperimenata sa znatno lošijim posledicama;
  32. uspostavljanje ovakvog rešenja smanjilo bi uticaj različitih neformalnih grupa u samim verskim zajednicama i u, s njima povezanim, organizacijama i neformalnim grupama, kao i korupciju u jednim i u drugima, povezanu s raspodelom resursa, među koje spadaju i oni povezani sa obavljanjem verske nastave u državnim školama;
  33. vredelo bi razmisliti da organi uprave donesu i izvedu poseban program podrške izvođenju verske nastave za pripadnike ne-hrišćanskih religija, s naglaskom na romsku decu čiji su roditelji islamske vere i gde se verska nastava javlja i kao način opismenjavanja i društvene promocije i integracije;
  34. posve je razumljivo da organi uprave ni na koji način ne smeju da ulaze u pitanja izvođenja verske nastave po hramovima, mošejama i sinagogama, osim ukoliko se ovom nastavom na neki način krše zakoni; pošto bi program verske nastave izvođen u objektima verskih zajednica bio suštinski drugačiji od školske verske nastave, time bi se indirektno ali nedvosmisleno ojačala «crkvena veronauka»;
  35. posve je razumljivo da treba zabraniti praksu prema kojoj sveštena lica izvode verske obrede u državnim školama ili povremeno drže nastavu iz predmeta za koje nisu stručni;
  36. pitanje nastavnih sredstava, knjiga, udžbenika i različitih pomagala može da se na odgovarajući način reši samo o trošku i u okviru nadležnosti prosvetnih vlasti; jedino one imaju kadrovskih i finansijskih resursa za prevodilačke i za druge stručne poslove;

37. jedino prosvetne vlasti raspolažu finansijskim, organizacionim i kadrovskim resursima za obezbeđivanje nastavnog prostora, rasporeda, koordinaciju između svih nastavnika i stvarnu integraciju i unapređivanje verske nastave u obrazovnom sistemu; ova integracija uklanja bojazan da će nekom odlukom izvršne vlasti verska nastava u državnim školama biti korenito izmenjena ili na prečac ukinuta;
38. plate za veroučitelje koje predstvaljaju bolno pitanje njihove profesionalne egzistencije, kao i druge naknade koje im pripadaju, kao što su penzijsko i zdravstveno osiguranje, troškovi prevoza, usavršavanja i sl. treba da idu na teret prosvetnih vlasti, odnosno budžeta; time će se kod nekih verskih zajednica prekinuti sivi tokovi novca ili bar učiniti transparentijim, što će smanjiti njihove unutrašnje tenzije;
39. predlozi verskih zajednica u vezi sa profilom udžbenika, nastavnih planova i određenog kadra koji će predavati veronauku treba da budu verifikovani od strane prosvetnih vlasti koje s obzirom na načela stručnosti i javnog interesa moraju da donose konačne odluke;
40. razumljivo je da verska nastava u državnim školama treba da ima poglavito informativni, a ne obredni niti uveravajući karakter;
41. potrebno je doneti specifična rešenja za male izrazito multikonfesionalne sredine u kojima zbog malog broja učenika ne postoji mogućnost održavanja verske nastave prema programima predloženim od pojedinih verskih zajednica verifikovanim od nadležnih organa;
42. promene u obrazovnom sistemu i uvođenje *curriculum*-a iziskuju stalnu dodatnu analizu i izradu prelaznih rešenja; i
43. stalna javna rasprava o školskoj verskoj nastavi jeste neophodnost u društvu koje preduzima krupne reforme; ona podrazumeva dalji stalni monitoring i evaluaciju.

POSEBNO ZANIMLJIV SLUČAJ RUMUNSKJE PRAVOSLAVNE CRKVE

Vojvođanski Rumuni su etnička grupa koja opada brojem brže od većine drugih. Njihov broj se za jedanaest godina, koliko je prošlo između da poslednja popisa stanovništva, smanjio za približno jednu četvrtinu. Njihova ubrzana asimilacija znatno je manje predmetom pažnje javnosti nego što je slučaj sa smanjivanjem broja vojvođanskog hrvatskog ili mađarskog življa. Čak i rumunske diplomate u neformalnim kontaktima izbegavaju problematizovanje ove teme, pozivajući se na tradicionalno dobre odnose Rumunije i Srbije. S druge strane, vojvođanski Rumuni po mnogo čemu su žrtvovani pioni u različitim igrama balkanskih i podunavskih etničkih i državno-nacionalističkih inženjeringa. Mada odavno naseljeni na prostoru Vojvodine, i odavno priznati kao «narodnost», odnosno kao nacionalna manjina, sastavljeni su mahom od ruralnog stanovništva (oko tri četvrtine njih) koje se bavi zemljoradnjom (preko dve trećine). Njihova intelektualna elita smeštena je u Novom Sadu, Pančevu i Vršcu, a u svom stvaralačkom delovanju ona daje zapažene rezultate. S obzirom na njenu brojnost i

odsustvo prostorne koncentracije, podložna je brznoj asimilaciji. Takođe malobrojna reproduktivna subelita, posebno ona iz Uzdina, Begejaca (Velikog i Malog Torca) i Alibunara, pokušava da održi etnički identitet ove, uz jugoslovensku možda najugroženije, etničke grupe u Vojvodini.

Rumunska pravoslavna crkva ima poseban položaj u današnjoj Srbiji i njeno delovanje po mnogo čemu predstavlja “devijantan” slučaj. Mada je, kao pravoslavna, “sestrinska” Srpskoj pravoslavnoj crkvi, ona se ne nalazi među 7 “priznatih”, odnosno “tradicionalnih” verskih zajednica kojima je dozvoljeno da u državnim školama izvode versku nastavu. Iskazi o razlozima za ovakvo stanje po mnogo čemu se razlikuju u zavisnosti od afilijacije informanata. Sa pitanjem nemogućnosti RPC da izvodi versku nastavu u državnim školama povezani su različiti interesi. U tom smislu se odsustvo mogućnosti izvođenja verske nastave od strane RPC može videti kao impuls još bržoj asimilaciji Rumuna u Jugoslaviji. Ovo utoliko pre ukoliko se prihvati stav ministra vera Republike Srbije, (“Politika”, 26,27 i 28. april 2003.), prof. dr Vojislava Milovanovića, da je «verska nastava jedan od načina za spoznavanje identiteta, i svog i tuđeg».

Pitanje RPC u praksi je umnogome pitanje etničkog identiteta istočno-srbijanskih Vlaha, grupe za koju neki smatraju da su odnarođeni etnički Rumuni, drugi da je reč o romanizovanim Srbima, a treći da se u njihovom slučaju radi o samosvojnem etnicitetu. Sa ovim raspravama povezane su tenzije oko raspodele resursa, kao i razumljivo uplitanje zainteresovanih stranih činilaca. Mađarska je do skora izraženo odsustvo interesa Rumunije za vlaško stanovništvo u Istočnoj Srbiji tumačila kao izraz rumunskog nastojanja da se u vezi sa ovim pitanjem napravi model kojim bi se Bukurešt branio od interesa Budimpešte da se uplete u rumunsko-mađarske poslove u Transilvaniji (Erdelju). Oni strani činiooci koji su zainteresovani za dalje slabljenje Srbije, sve do skora obuzeti brigom zbog njenog destabilizatorskog potencijala na Balkanu, takođe su pokazivali interesovanje za ovaj problem. Beogradska žuta štampa je u pokušajima vlašskog etničkog (samo)organizovanja «pronalezila» i elemente priprema za oružanu pobunu u cilju daljeg slabljenja Srbije. Realno se samo radilo o za post-petooktobarsku Srbiju uobičajenoj otimačini oko sinekura u nacionalnim organima koje je omogućio novi zakon o nacionalnim manjinama. Različite organizacije Vlaha iz istočne Srbije su u proleće 2002. godine tražile upotrebu rumunskog jezika u obrazovanju, informisanju i bogosluženju u istočnoj Srbiji. Ovo je, razumljivo, izazvalo reakciju lokalnih srpskih etnonacionalista.

Odbijanje države Srbije da dozvoli nastavu veronauke na rumunskom jeziku u velikoj je meri izazvano političkom igrom oko etničkog karaktera značajnog dela stanovništva istočne Srbije. Pri tom značajan broj rumunskih svetovnih intelektualaca, jednako kao i sveštenika, tvrdi da se u vezi sa ovim pitanjem SPC javlja kao deo državne uprave, te da su poznate napetosti između ove crkve, Ministarstva vera i Ministarstva prosvete pacifikovane kada se radi o «rumunskom slučaju». Naime, Rumunska pravoslavna crkva je, koristeći slabost države Srbije, u vreme oko NATO bombardovanja uzdigla svoj vikarijat u rang eparhije i poslala episkopa u Vršac. Pozivajući se na kanonska rešenja, po

kojima dva pravoslavna episkopa ne mogu stolovati u istom gradu, SPC je odbila da ovo prizna, a zajedno sa njom i državna uprava.

U težnji da osigura monopol na versko obrazovanje pravoslavaca u državnim školama predstavnici SPC u svojim iskazima smatraju da «u selima gde živi rumunski živalj rumunski sveštenici od SPC moraju da dobiju rešenje». Prema rečima ljudi zaduženih za izvođenje nastave veronauke u Banatu, «Vršac je katedra pravoslavlja a Zrenjanin katolika». U tom smislu se Rumunska pravoslavna crkva doživljava kao sestrinska ako je organizovana u formi vikarijata. Stav prema nerspским hrišćanima obeležen je nadmenom polu-trpeljivošću («nema problema među konfesijama u Zrenjaninu... niko nije kriv sto je rođen kao Mađar...») ili stvarnim ili hinjenim neznanjem (odgovor srpskog sveštenika na primedbu da RPC nema pravo da izvodi versku nastavu u državnim školama: «Imaju oni» («kao zbunjen pitanjem»- prim. intervjuiste), pa oni su pravoslavci. Rumuna i nema, nema nijedno mesto gde bi mogli napraviti odeljenje za veronauku»).

Rumunska pravoslavna crkva je u Banatu upletena u poslove društvenih i političkih organizacija vojvođanskih Rumuna. Bilo bi neobično da nije tako. Međutim za razliku od nekih drugih etničkih grupa u Vojvodini, kakva je slovačka, Rumuni imaju i svoje političke organizacije. Dok Slovačka evangelistička crkva pomaže rad Matice slovačke, a «sa strankama se ne petljaju», vojvođanski Rumuni imaju svoje političke organizacije koje ostvaruju različite vrste veza sa frakcijama unutar RPC. Politička rascepanost vojvođanskih Rumuna je poznata i van njihove zajednice. Kako kažu slovački sveštenici, «Slovaci nisu mnogo zainteresovani za politiku i kod njih se ne dešava ono što je sa Rumunima.» Visoki funkcioner organa uprave kaže da su Rumuni politički rascepani, «da oni plivaju između». U Vojvodini i inače prepunoj unutar-etničkih tenzija i sukoba, Rumuni nisu poznati po dobru u ovom pogledu.

RPC je u Banatu podeljena na za širu javnost netransparentan način. Prema iskazima pripadnika rumunske kulturne elite i subelite, posledice reorganizacije rumunske crkve u Zapadnom Banatu su višestruke. Rumunski laički intelektualci zamenu vikarijata eparhijom nekada tumače kao da «postoje neslaganja između popova oko para. Raspodela po selima («koji pop ima koliko sela, negde mnogo vernika bez popa, negde crkva bez ljudi. Popovi idu tamo gde ima više para»). Sami meštani, koji žive u siromašnoj zemlji Srbiji, ponekad nisu zadovoljni i ponekad su zavidljivi. («Dešava se, kao u Vršcu, da ljudi nisu hteli da puste vikara u crkvu (jer ima ogromnu kuću na par spratova)»).

Sukob SPC, tesno povezane sa organima uprave u Srbiji, sa RPC, obrazlaže se kanonskim razlozima. Nekada davno SPC je imala 4 episkopa na teritoriji tada jedinstvenog austro-ugarskog Banata. Sada ima vršačkog vladiku i poziva se na kanon prema kojem dvojica pravoslavnih vladika ne mogu imati sedište u istom mestu. S druge strane, organi države Rumunije, koja je takođe upletena u spor, tvrde da SPC ima episkopiju u Temišvaru. Predsednik Rumunije Ilijesku je u vreme posete Beogradu početkom 2003-će godine, tadašnjeg predsednika Jugoslavije, dr Vojislava Koštunicu, pitao

zašto Rumuni u Vršcu nemaju svoju episkopiju kada Srbi u Temišvaru imaju svoju. Srbi, odnosno SPC, ovo poriču. Ilijesku tvrdi da imaju, da je samo sklonjena tabla–a na tome insistira i sinod RPC – a. Prema iskazima nekih rumunskih sagovornika, SPC zagovara reciprocitet, da, pošto nema SPC episkopije u Rumuniji, ni u srbijanskom Banatu ne može biti episkopije RPC (nezavisno od spora u vezi sa crkvenim kanonima). Episkop RPC u Vršcu već dve godine dolazi u Vršac, imajući, prema nekim iskazima, samo turističku vizu, a prema drugim, diplomatski pasoš. Ni jedna ni druga opcija nije na čast involviranim državama. U samom sinodu RPC, kada su u pitanju pregovori sa SPC u vezi sa ovim pitanjem, postoje, prema iskazima sagovornika, dve struje, tvrda i mekša.

Pri svemu ovome, i tu se vidi kako pitanja etničke i državne politike određuju mogućnost obavljanja verske nastave na maternjem jeziku, bitnije je što bi taj rumunski episkopat zadirao na teritoriju istočne Srbije i time omogućio re-rumunizaciju vrlo brojnog i etnički dosta nesvesnog rumunsko-vlaškog stanovništva. Sa tim u vezi se u vrhu RPC javila ideja o podizanju crkve i sedišta vladike preko Dunava u Istočnoj Srbiji. No, tamo već postoje dve eparhije SPC, pa rumunski vladika ni tamo nije dobrodošao. A episkop koji ne živi među svojim popovima nema nad njima direktnu kontrolu niti mogućnost da delotvorno utiče na njihov rad, bilo da se ovaj odnosi na verske poslove ili na delovanje na jačanju etničkog identiteta. Zbog svega toga, RPC nije uzeta u evidenciju priznatih crkava u državi Srbiji.

SPC u ovim okolnostima manevriše na crkveno-diplomatskom planu, oslanjajući se na podršku srpske vlade. Kada je došao episkop SPC je pokazala otpor. U Banatskom Novom Selu nekada je bila zajednička litija za Uskrs (istog dana padaju uskrsi). Posle je to ukinuto. To je indikovala SPC; vernici kažu da izvođenje dve pravoslavne litije umesto prethodne zajedničke predstavlja potencijalno štetno podvajanje. Godine 1999/2000. vladika iz Đule je u Rumuniji pročitao dopis koji je RPC poslala srpskom Patrijarhu, a odgovor na dopis je stigao par meseci kasnije. No, SPC nije zainteresovana za rešenje ovog spora mimo uslova koje postavlja, što se vidi i po tome što su za rešenje problema u Vršcu predložili formiranje dve komisije koje se u praksi verovatno nikad ne bi srele. Iz do sad predloženog proizilazi da postoji diskriminacija prema rumunskoj etničkoj grupi, da postoji jasna sprega crkve i države na tom planu, gde zajedno nastupaju inače zavađena i ideološki dosta nesrodna ministarstva vera i prosvete (etnički interes uklanjanja uobičajene tenzije) i da se sve to izvodi u uslovima sve veće i sve brže asimilacije vojvođanskih Rumuna.

Ova asimilacija je nejednakog intenziteta u zavisnosti od konkretnog naselja. U Deliblatu, Mramorku, Dolovu, Kovinu, ukratko, u kraju oko Pančeva, Rumuni su mahom asimilovani. Prema iskazima sagovornika, Uzdin i Torak životare, ali nema opsnosti od brže asimilacije jer se radi o etnički homogenim mestima. U Ečki, u kojoj je niz godina direktor škole bio srpski radikal, posle kadrovskih promena umesto mešovitih odeljenja uvedeno je rumunsko odeljenje u prvi razred.

S druge strane, dok se banatski Rumuni ubrzano asimiluju, rastu apetiti prema re-rumunizaciji istočne Srbije. Sagovornici tačno zapažaju da tamo, s onu stranu Dunava, ne postoje rumunske škole, crkve, mediji, ustanove za očuvanje identiteta. Prema njihovim rečima, oni koji mogu da postave to pitanje (mediji) ne postavljaju ga (kao ni narodni poslanik koji je Rumun). U Boru je 2002. godine održan jedan razgovor, ali su ljudi pričali na srpskohrvatskom/hrvatskosrpskom jeziku. Poznavaoici kažu da neki ljudi u istočnoj Srbiji uopšte nisu svesni da govore arhaičnim rumunskim jezikom. Oni ne znaju da u Vojvodini ima Rumuna, a isto važi i za mnoge banatske Rumune koji su neobavešteni o preko-dunavskim sunarodnicima. Iskazi sagovornika iz redova rumunskih laičkih intelektualaca nekada predstavljaju jasan primer etničke aritmetike, karakteristične za Istočnu Evropu. Tvrdi se da istočna Srbija ima 300.000-600.000 stanovnika koji su etnički Rumuni. Oni kažu da je problem u tome što se na popisu Rumuni ne izjašnjavaju kao Rumuni, odnosno da se među sobom izjašnjavaju kao Rumuni, a pred Srbima kao Vlasi. Ovakvo ponašanje objašnjava se uticajem državnih ustanova i sitnom korupcijom lokalnih intelektualaca koji bi trebalo da budu nosioci etničke svesti.

U Istočnoj Srbiji Vlasi se izjašnjavaju kako im kad odgovara. Štampa na rumunskom jeziku ukinuta je u kraju između Morave i Timoka pedesetih godina, a oni koji zagovaraju rumunski identitet velikog dela stanovništva koje ovde živi primećuju da su Rumuni za ovakvo stanje delom sami krivi jer je država nedavno dozvolila formiranje nacionalnih saveta i svako ko je hteo mogao je da se kandiduje. Na izborima za rumunski nacionalni savet iz istočne Srbije je bilo više od 30 elektora. No, Od 2001. godine kada je formiran Demokratski pokret Rumuna, nije mnogo urađeno na ovom planu, pa se vidi da na osnovu rezultata popisa stanovništva opština Bač (blizu granice sa Hrvatskom) ima više Rumuna od Zaječara. Sagovornici koji se zalažu za aktivniji nastup na planu etničkog osvešćivanja (npr. novinari iz «Libertatea»-e) zameraju državi Rumuniji da stipendira studente iz Srbije, ali da posle ne vodi računa o tome da li se oni posrblijuju ili ne. Istovremeno, u igrama oko formiranja nacionalnog saveta Rumuna vidljiv je uticaj vojvođanskih partijskih činilaca, pre svega LSV koja vrši neposredne pritiske, ali i KV preko njenih kadrova u rumunskim organizacijama i u pokrajinskoj vladi.

Uza sve to, sagovornici među svetovnim rumunskim intelektualcima, visoko cenjeni u rumunskoj zajednici u Vojvodini, primećuju da nacionalni saveti nemaju prava na budžet, a da ljudi od njih očekuju da rešavaju probleme. Nacionalni saveti, prema ovakvim iskazima, nemaju prava da traže da se uvede verska nastava na rumunskom jeziku i nemaju realnu moć. Oni, prema ovom mišljenju, služe više za ukras. Država Rumunija, koja je sve više zainteresovana za srbijanske Vlahe (Rumune), tražila je preko saveznog ministra nacionalnih i etničkih zajednica Rasima Ljajića da se ponište rezultati glasanja za nacionalni savet u Vršcu, jer je grupa Rumuna iz Istočne Srbije, okupljena oko uticajnog Jona Čizmaša, u vreme obavljanja ovog istraživanja bliskog saradnika ministra poljoprivrede i šefa Koalicije Vojvodina, dr Dragana Veselinova, izašla sa sednice.

Banatsko rumunsko sveštenstvo, i samo veoma podeljeno, reaguje na svoj način. Oni, kada je u pitanju verska nastava, kao i sveštenici iz svih drugih etničkih grupa i crkava, smatraju da se niko ne bori bolje za crkvu od sveštenika. Neki od sveštenika u svom nepoverenju prema političkim organizacijama zastupaju stav da je Zajednica Rumuna osnovana da bi se vojvođanski Rumuni zavadili. Čelnim ljudima rumunskih organizacija u Srbiji prebacuje se konvertitstvo i komunistička ili JULovska prošlost. U ovom kontekstu, a u vezi sa osnovnom temom, neki od sagovornika primećuju da Rumunima trenutno najmanje odgovara da budu uključeni u versku nastavu jer ne mogu da se ispetljaju iz svojih međusobnih problema.

Uočljivo je da i SPC i RPC koriste upravne aparate svojih država da bi osigurale svoje partikularne ciljeve. U nastojanju ka (re-)rumunizaciji Istočne Srbije, države, istovremeno, ostvaruju međusobno nadmetanje preko crkava koje samim tim deluju kao državne crkve. Ova glavna linija podele posredovana je sa mnogo malih; dolazak vladike iz Rumunije suštinski je promenio raspodelu resursa u RPC u Banatu. Među sveštenicima se (na grupnom intervju-u održanom u Vršcu) iznose tvrdnje da novi vladika RPC u Vršcu (koji, budući da nije registrovana episkopija, deluje u izvesnom smislu) ilegalno, ima diplomatski pasoš, platu 600 evra do 1000 dolara, da 50 dolara mesečno uzima od svakog sveštenika od novca što ga ovi navodno dobijaju od Rumunije i da to stavlja u svoj džep, da je uzeo u ruke i posao blagajnika, da je predlog da se sva primanja koja uđu u kasu eparhije evidentiraju naišao na otpor itd (“njemu je dobro, ima para, niko ga ne kontroliše, ima svoju platu, štampao kalendare pa ih naplaćivao po ceni koju je proizvoljno odredio, itd”). Uočljiva je podela između višeg i dela nižeg sveštenstva RPC u Banatu. Prvi su dolaskom vladike i agresivnijom etničkom politikom Rumunije deprivilegovani, dok se drugi drže pod kontrolom bilo laskom bilo uslovljavanjem.

Uticao države Rumunije više je nego jasan, kao i smetnje koje pravi republička vlada Srbije pod uticajem SPC (“vernici su se brinuli što deca nemaju veronauku u školi, pa ga je zvao direktor, ali popa nije hteo da drži veronauku ispod žita (jer nema sve potrebne papire da ga prime u školu”); “Što se tiče podrške Rumunije, kada nisu imali eparhiju dobijali su iz Rumunije knjige, časopise, sada ako se nešto i dobije (a ne dobija se) sve uzima vladika.” “U Toraku rumunski sveštenik ima 820 dolara što mu daje rumunska vlada”- iskazi sveštenika). Neki sagovornici iz redova rumunskog klera primećuju da je “saradnja između RPC i SPC na nuli, najveći um svih Srba Justin Popović kaže da ne treba spustiti crkvu na nacionalni nivo”. “Vrščki srpski vladika Hrizostom (u međuvremenu je promenio eparhiju – prim. V. I.) naredio je sveštenicima da ne služe zajedno sa sveštenicima RPC jer RPC krši kanon. Stoga je i došlo do situacije da “za nedelju pravoslavljia katolički sveštenik ide sa pravoslavnim a rumunski sveštenik ne može.” “Vladika Hrizostom kaže da zbog nastanka nekanonskog stanja u RPC više SPC sveštenici i RPC sveštenici ne mogu da služe zajedno (i jednoj i drugoj crkvi u Banatskom novom selu je ista slava i isti usrks i to stvara sada jako nelagodnu situaciju -jedna litija ide na jednu

stranu a druga na drugu)". Problemi su nekada surovo praktični ("ministarstvo traži da svaka crkva ima žiro račun u banci i oni su imali problema oko toga jer RPC nije priznata kao episkopija...") Prema iskazima rumunskih sveštenika, "SPC i RPC su tražile osnivanje komisije za rešavanje razmirica (ali je SPC tražila da "taj i taj" vladika RPC ne bude u komisiji)". Ovim se krši zakon a država se pretvara u servis SPC. Naime, po zakonu država ne treba da odobri osnivanje eparhije već samo da je registruje, a rumunska vršačka episkopija nije registrovana, tako da deluje ilegalno. Nezadovoljni odnosom "sestrinske" SPC rumunski sveštenici primećuju da "SPC pušta da se registruje 100 sekta na teritoriji Srbije a ne daju RPC da ima eparhiju", pozivajući se na reči vladike Hrizostoma da je "pravoslavna crkva jedna na pravoslavnoj teritoriji".

Ovo dovodi do kvarenja etničkih odnosa ("sada je bilo napetosti posle nekih napisa u štampi"), ("kada dođe delegacija u selo gde ima dve crkve (ovde) onda se pokazuju jedna ili druga (po principu ako je delegacija za manjinska prava onda pokažu goru i kažu kako je to rumunska crkva, a ako dolazi neka druga onda pokazuju istu crkvu govoreći kako je to srpska,... u zavisnosti od delegacije"). Deo rumunskog klera koji je deprivilegovan osnivanjem vršačke episkopije RPC, odnosno agresivnijom etničkom politikom Rumunije prema Srbiji, misli da "neke usijane glave iz Rumunije (matori neki) kažu da u Srbiji živi 2000000 Vlaha sto je laž" i da mada "asimilacija od strane SPC-ministarstvo vera-ministarstvo prosvete-postoji", "treba pitati Ilijeskua i sveštenike iz Rumunije šta su oni (ovde) dobili osnivanjem eparhije (ništa sto već nisu imali)". Uočava se kvarenje odnosa rumunskih sveštenika sa SPC ("pre osnivanja eparhije kad su išli u Beograd ili Novi Sad nisu morali ni da se najave za posetu ministarstvu vera jer su odnosi bili odlični". U razgovorima sa sveštenicima RPC pominjalo se da "imaju problema oko konkursa koji je raspisalo pokrajinsko ministarstvo za manjine a tu treba pečat vikarijata pa ne mogu da apliciraju". Tvrdi se da "da nije komunikativnosti par popova, RPC ne bi više bila prisutna nigde u (zapadnom) Banatu". Na pitanje intervjuiste "ko zabranjuje da rumunski sveštenici uđu u škole?" odgovoreno je da "država niti zabranjuje niti odobrava. Razgovarali smo sa državnim vlastima koje kažu da je to crkveno pitanje (onda ispada da je SPC organ vlasti jer određuje takve stvari)" Vidljiva je jasna podela između laičke i klerikalne rumunske inteligencije ("DZR, nacionalno veće, Čizmaš, svi misle različito a svi ti koji misle različito su Rumuni ali nisu pravoslavci"); ("mnogi od tih gore pomenutih gledaju svoje interese, sve te kulturne institucije boli lakat za Rumune") U uslovima siromašnog života u siromašnoj Srbiji postoji nezadovoljstvo preraspodelom pozicija uslovljenom agresivnijom politikom bukureštanske vlade koja kao i svaka promena stvara nove dobitnike i gubitnike. Deo rumunskog banatskog klera u tom smislu tvrdi da "sinod RPC nije osnovao eparhiju ovde zbog ljudi koji žive u Srbiji", da oni "trenutno ne vide izlaz iz ovog stanja, žive u ilegali (RPC ovde), sveštenstvo ne može da reši ove probleme jer crkveni organi ne funkcionišu", da su "vernici mislili da će osnivanjem eparhije doći pomoć iz Rumunije, da će biti discipline među sveštenicima, a ispalo je da sada sveštenici nikom ne polažu račune, pa ni savetu, oko

broja umrlih, venčanih,...”, da ”deca idu na veronauku na srpskom, imaju SPC program i vernici nisu zadovoljni i žalili su se vladiki a on rekao da dovedu decu u crkvu”.

Ova zapletena mreža državnih, etničkih, crkvenih i užegrupnih interesa potvrđuje da nema ne samo etničke nego ni pravoslavne solidarnosti. SPC i RPC su u službi svojih država i države su u njihovoj službi. U takvoj situaciji delovi rumunskog banatskog klera održavaju manje ili više (ne)formalne sastanke. “prošle godine sveštenstvo donelo odluku da se opet funkcioniše kao vikarijat (za državu Srbiju) a za Rumuniju da se vode kao eparhija, međutim sinod RPC neće to da prihvati”. Agresivan stav RPC nailazi na istovetan odgovor u SPC, “pa vladika Hrizostom više neće da primi ni svoje prijatelje među rumunskim sveštenicima kada dolaze sa rumunskim vladikom”. Ovakav stav g. Hrizostoma “iritira” rumunsko sveštenstvo, nezavisno od njegovih unutrašnjih podela. Ovaj episkop je naredio da sveštenici SPC ne služe zajedno sa sveštenicima RPC (razlog je nastanak nekanonskog stanja u RPC). Dodatni problem je što je SPC tražila da rumunski vršački vladika ne bude u komisiji za dijalog što i njegovi protivnici u RPC ocenjuju kao nediplomatski potez. Čak i protivnici g. Danila vide SPC je kao jedno ministarstvo u Vladi Srbije i za celo rumunsko sveštenstvo u Srbiji kažu "Mi živimo u ilegalni".

U međuvremenu se intenzivira jagma oko donacija koje dolaze iz Rumunije, što je praćeno neibežnim međusobnim ogovaranjima (“Tibiskus (iz Uzdina) je dobio od Rumunije toliko para da je opremio kabinet i naravno da radi to što radi kada je dobio toliko novac. V... kaže da su dobili pare od Rumunije svi, neki drugi kažu da nisu dobili svi već neki”); (“neki pojedinci imaju puno para koje dobijaju iz Rumunije i zato mute vodu”; (“35000\$ godišnje ima vladika platu (koju dobija iz Rumunije)”).

Vidljivo je da u toku 2003-će godine RPC kao slabija u Srbiji umerava svoj stav. “Rumunski vladika sada navodno kaže da je on stavljen pred svršen čin. Sada su promenili ime-nisu više eparhija rumunske crkve u Jugoslaviji nego RPC u Vršcu”. Pritisak države instrumentalizovane od SPC onemogućava polu-legalno izvođenje verske nastave (“jedan popa je ovde držao veronauku na času razrednog starešine (pa mu je dolazila gomila dece iz svih razreda) deca su bila zainteresovana ali on nije hteo da nastavlja sa tim jer nema sertifikat.”). (“Ilegalno ide sveštenik RPC po školama i drži veronauku a plaća ga direktor iz nekih "crnih" fondova) “U Vršcu jedan sveštenik na "crno" predaje veronauku na rumunskom«. »Misli da sveštenici odnosno veroučitelji Rumunske pravoslavne crkve treba da se prijave srpskom vladiki i tako budu izabrani.” “Zna samo da se u Uzdinu nastava izvodi na rumunskom. U Begejcima veronauku drži veroučiteljica na srpskom jeziku.”

Unutar-crkvena napetost u RPC usložnjena razlikama u htenjima višeg klera i vernika oko zamene vikarijata eparhijom u tom se smislu javlja kao jedna od prepreka za izvođenje verske nastave. Oni među Rumunima koji su protiv politike države Rumunije i RPC kažu da Rumunska crkvena zajednica ne može da izdržava finansijski jednog vladiku, (“popa RPC ima 300 svetih vodica, a SPC

popa ima 2300 vodica i to je mnogo više para. Rumunski vernici su siromašniji. Njihovo je mišljenje da rumunski sveštenici nemaju ništa od eparhije iako vernici traže eparhiju.”). Osude politike Bukurešta ponekad poprimaju nedvosmislen izraz (“patrijaršija RPC je trebala da zna da SPC neće verifikovati njihovu odluku, RPC je SPC stavila pred svršen čin (bio je rat-1999.) i mislili su da će odmah prihvatiti”), (“RPC je ušla u raskol prema SPC”- iskazi visokih rumunskih sveštenika). Važno je da je u borbi za etničku kontrolu Istočne Srbije, za koju račun plaćaju banatski Rumuni, SPC rekla da neće da prekine odnose sa vikarijatom nego samo sa navodno neregularnim telom RPC u Srbiji. Kao vikarijat banatska RPC može da drži veronauku. Struja koja se naslanja na politiku bukureštanske vlade i RPC (“preko ZRJ (Zajednica Rumuna u Jugoslaviji–prim. V.I.) , preko ministarstva vera, preko crkve se pokušao uticaj na Vlahe, ali je to bio minimalni uticaj”). Kritika Bukurešta među jednom frakcijom banatskih Rumuna ide dotle da se tvrdi da “nacionalna prava nisu ugrožena od Srbije već od spolja” da “vladika liči na sve samo ne na crkvu”, da “vikarijat postoji zakonito ali pritisak se vrši da se ne funkcioniše tako (iz Rumunije pritisak)”, da “sada vlada diktatura (podvučena žutim) što se tiče svega, npr. administracije”. (Iskazi posle osnivanja eparhije deprivilegovanog rumunskog sveštenstva na grupnom intervju-u u Vršcu). «O građanskim pravima: ako govorimo nešto što nije po volji rumunske države onda se vrši pritisak da smo nelegalni, Rumunija nas pritiska da govorimo da nemamo prava, a mi ih imamo ali ih ne koristimo (žrtveni jarac).» «Mi kao državljani Srbije i Crne Gore sa dozom odstojanja imamo dva gospodara a ni jedan nas ne podržava.»

Opšti je utisak da banatski Rumuni sve više podsećaju na pione za potkusurivanje u prepucavanjima dve vlade, dve države i dve crkve. Nedostaje znanje o unutrašnje-političkoj osnovi bar donekle promenjene spoljne politike same Rumunije prema Istočnoj Srbiji, a bez toga analiza ne može da bude potpuna. Sve sukobljene struje u rumunskoj zajednici slažu se da “ova situacija mnogo doprinosi asimilaciji” a neki misle da “Rumunija misli da će stvari da se slegnu vremenom i da će SPC da prihvati episkopiju “. Po rečima sagovornika, navodno pokolebanog vršačkog vladiku od povratka u Rumuniju odvrćaju mitropolit iz Temišvara i bukureštanski patrijarh.

U celini uzev, rumunska deca u Banatu slušaju veronauku na srpskohrvatskom/hrvatskosrpskom jeziku, uz izuzetke koji su ranije pomenuti. Sukobi motivisani neposrednim finansijskim interesima pojedinih frakcija laičke i klerikalne intelektualne elite neuporedivo su manje važni od činjenice da banatski Rumuni služe kao moneta za potkusurivanje u latentnom sukobu Beograda i Bukurešta oko etničkog karaktera Istočne Srbije. U međuvremenu se banatski Rumuni u Vojvodini etnički tope brže nego i jedna druga grupa, sa izuzetkom možda jugoslovenske i hrvatske. Izostavljanje RPC sa liste priznatih crkava kojima je dozvoljeno da izvode versku nastavu u državnim školama samo je jedan od signala da na Balkanu nema ni verske, a ne samo etničke, solidarnosti. “Slučaj RPC” vrlo očito pokazuje spregu između SPC i organa uprave, ali i to da se napetosti unutar ovih poslednjih lako pacifikuju kada se suoče sa etničkim konkurentima. U međuvremenu, Vojvodina

polako postaje dvo-nacionalno, srpsko-mađarsko područje. Nijedna treća grupa prema rezultatima poslednjeg popisa ne doseže udeo od 3% u njenom stanovništvu.